

Діяльність І.Надя та його роль у подіях жовтня–листопада 1956 р. в Угорщині

23 жовтня 1956 р. в Будапешті відбулася багатотисячна демонстрація, ініційована потужною рушійною силою демократизації – студентством, яка стала початком Угорської революції 1956 р. Висунувши широкі демократичні вимоги, учасники мирної демонстрації виступили з гаслами очищення соціалізму від пережитків сталінізму, вимагали демократизації і корінних змін в усіх сферах життя країни. Чітко організована на початку демонстрація солідарності з польськими робітниками через кілька годин вийшла з-під контролю організаторів. Переломним моментом у подіях 23 жовтня 1956 р. стала збройна сутичка біля радіокомітету ім. Кошута між демонстрантами і захисниками радіокомітету. Внаслідок недалекоглядних та неадекватних кроків тодішнього партійного керівництва на чолі зі сталіністом Е.Герью мирна демонстрація впродовж доби переросла у збройне повстання проти тоталітарного комуністичного режиму, яке стало кульмінацією угорської політичної кризи і радикальною спробою її вирішення.

Уведення до Будапешта вранці 24 жовтня радянських військових підрозділів, що дислокувалися на території Угорщини, призвело до загострення становища в країні. У столиці виникли повстанські загони, які повели збройну боротьбу проти втручання іноземних військ. Навколо місць концентрації повстанських сил точилися запеклі бої між повстанцями і радянськими підрозділами та військами державної безпеки Угорщини.

У ніч на 24 жовтня 1956 р. на нічному засіданні ЦК УПТ в умовах ускладнення внутрішньополітичної ситуації в країні І.Надя було обрано Головою Ради Міністрів УНР. Основними завданнями уряду І.Надя, що вимагали негайного вирішення, були припинення ескалації конфлікту й нормалізація ситуації в країні.

Усвідомлюючи, що головне на цьому етапі розвитку подій – отримати контроль над найбільш активною частиною населення столиці, І.Надь одразу ж зробив спробу зближення з повстанцями. О 12 год. 10 хв. 24 жовтня він виступив по радіо із зверненням до жителів столиці, у якому заявив, що "всі, хто в інтересах запобігання подальшого кровопролиття сьогодні до 14 години припинить боротьбу та складе зброю, не постануть перед надзвичайним судом." І.Надь закликав населення столиці

підтримати програму уряду, спрямовану на широку демократизацію угорського суспільного життя [4, с. 31–32].

25 жовтня приблизно о 15 год. 30 хв. І.Надь звернувся вдруге за ці дні до народу Угорщини. Програмна заява прем'єр-міністра мала ознаменувати повернення уряду до програми, проголошеної 4 липня 1953 р. на Державних зборах. Але між двома програмами були істотні відмінності. Вперше за всю історію радянсько-угорських відносин на всю країну було зроблено заяву про те, що уряд виступить з ініціативою проведення переговорів між двома країнами з приводу виведення радянських військ з території Угорщини. Крім того, І.Надь пообіцяв, що після відновлення порядку радянські частини, втручання яких було необхідне, буде відізвано у місця постійної дислокації [6, с. 43–44].

Однак діяльність уряду І.Надя на початковому етапі була ускладнена втратою підтримки населення країни, через що перші спроби І.Надя нормалізувати ситуацію в країні, застосовуючи традиційні заходи, виявилися невдалими. Прем'єр-міністру було необхідно кардинально змінити свої позиції та критично переосмислити політичні погляди. Потрібен був поштовх, який би примусив І.Надя зробити це.

На тлі бурхливого розвитку подій відбувалася еволюція поглядів І.Надя, паралельно з якою зазнав докорінної еволюції і його уряд, персональний склад якого весь час оновлювався, набравши врешті коаліційного характеру. Важливу роль в еволюції поглядів прем'єр-міністра відіграли його найближчі соратники Ф.Донат та Г.Лощонці, під впливом котрих він перебував протягом свого головування у Раді Міністрів. Прискорили еволюцію поглядів прем'єр-міністра інциденти з сотнями загиблих біля Парламенту та будівлі ЦК УГПТ 25 жовтня 1956 р., які призвели до зламу в розвитку подій в Угорщині в жовтні 1956 р.: з Будапешта повстання блискавично поширилося по всій країні.

В умовах охоплення революцією всієї країни 28 жовтня 1956 р. І.Надь та його уряд офіційно стали на бік повсталого народу і революції. На засіданні Політбюро ЦК УГПТ 28 жовтня, в якому взяли участь і радянські емісари А.Мікоян та М.Суслов, І.Надь упевнено виступив за підтримання головних вимог повстанців. З приводу оцінки подій він сказав: "Якщо рух, який спирається на широку базу, ми будемо вважати контрреволюцією, як ми оцінювали його на початку, тоді не залишиться іншої можливості, як придушити його за допомогою зброї... Тепер нам вже зрозуміло, що це не наш шлях" [3, с. 426]. Ознаменував перехід угорського Національного уряду на бік революції виступ І.Надя по радіо 28 жовтня з декларацією уряду, в якій було визнано демократичний характер народного руху,

визнано мотиви, що спонукали угорський народ до радикальних дій, і зроблено заяву про наміри уряду стати істинним виразником сподівань угорського народу [6, с. 84–85].

Виведення радянських військ з Будапешта, рішення уряду І.Надя про розпуск сил держбезпеки, реорганізацію міліції та народної армії як основи нацгвардії, з залученням повстанських загонів, ліквідацію однопартійної системи через встановлення влади коаліційних партій 1945 р., визнання утворених у ході революції органів місцевого самоврядування та ініціацію міжурядових переговорів щодо виведення радянських військ з території Угорщини стали чинниками, що призвели до певної нормалізації суспільно-політичної ситуації в Угорщині на початку листопада 1956 р. Соціально-економічні заходи уряду І.Надя призвели до налагодження громадсько-політичного життя в країні.

Проте введення додаткових радянських військових підрозділів на територію Угорщини, що було одним з етапів майбутньої військової операції, перервало процес опанування ситуації в країні Національним урядом. 1 листопада 1956 р. відбулося засідання національного уряду, на якому було прийнято рішення про запрошення радянського посла Ю.Андропова з метою висловлення протесту "в зв'язку з новим введенням радянських військ". Було вирішено також посилити оборону столиці "як відносно відновлення внутрішнього порядку, так і на випадок можливого зовнішнього нападу" та залежно від результатів переговорів з радянським послом розіслати протест проти втручання послам інших країн та в ООН [5, с. 45].

Відповідаючи на несанкціоновані дії радянського керівництва, яке побачило в рішеннях уряду І.Надя загрозу гегемонії СРСР у східно-європейському регіоні, Національний уряд на чолі з І.Надем прийняв рішення про денонсацію Варшавського договору і прийняття Угорщиною статусу нейтральної держави [3, с. 498–499]. Упродовж дня у радянське посольство було направлено ноту Національного уряду УНР уряду СРСР про денонсацію Варшавського договору. В ній Міністерство іноземних справ висловило прохання до Ю.Андропова поінформувати керівництво Радянського Союзу про прийняті рішення угорського уряду [3, с. 499–500]. Вранці 2 листопада радянське партійне керівництво вже знало про кроки угорського уряду.

Зважаючи на те, що радянські військові з'єднання продовжували перетинати радянсько-угорський кордон, І.Надь удруге ініціював зустріч з радянським послом. Він висловив повторний протест з приводу введення додаткових військ Радянським Союзом на територію країни та вимагав

негайного проведення переговорів щодо денонсації Варшавського договору та виведення з Угорщини радянських військових підрозділів. Ю.Андропов того ж дня доповідав Москві про розмову з угорським прем'єром [3, с. 523].

3 листопада 1956 р. о 14 год. у приміщенні парламенту розпочалися переговори радянсько-угорської комісії з приводу виведення радянських військ з території Угорщини. Угорщину представляли П.Малетер – міністр оборони, І.Ковач – начальник Генерального штабу, М.Сюч – начальник Оперативного управління – та Ф.Ердеї. Але ці переговори не мали вже ніякого значення: Москва вже вирішила, яким чином вона роз'язуватиме кризу комуністичного ладу в Угорщині. І.Надь не знав, що пропозиція радянської сторони продовжити переговори в одній з військових частин поблизу міста Тьоколь була пасткою, влаштованою радянським керівництвом. Опівночі 3 листопада під час проведення переговорів з радянською делегацією угорське військово керівництво було заарештовано [7, с. 186–187]. Таким чином, на певний час революцію було залишено без військового керівництва.

Після того як радянські війська з явними намірами нападу на угорську столицю почали перегруповування своїх сил, він зрозумів, як будуть далі розвиватися події. 4 листопада о 4 год. 30 хв. І.Надь зателефонував у радянське посольство СРСР у Будапешті і висловив протест проти введення радянських військ у столицю [2, с. 106].

О 5 год. 20 хв. по будапештському радіо пролунав заклик І.Надя: "Говорить Імре Надь, голова Ради Міністрів Угорської Народної Республіки. Сьогодні на світанку радянські війська почали наступ на нашу столицю з очевидними намірами скинути законний демократичний угорський уряд. Наші війська ведуть бої. Уряд перебуває на своєму посту. Я сповіщаю цю звістку народу країни та громадськості світу" [8, с. 470].

Вранці 4 листопада 1956 р. була розпочата тотальна військова операція радянських військ під кодовою назвою "Вихор", головною метою якої було придушення Угорської революції, повалення легітимного Національного уряду на чолі з І.Надем та встановлення прорадянського комуністичного режиму Я.Кадара. Підготовка до військової операції "Вихор" тривала з кінця жовтня 1956 р. за умов нормалізації внутрішньополітичної ситуації в Угорщині, що свідчить про заздалегідь агресивні наміри керівництва СРСР щодо шляхів вирішення конфлікту.

Цього ж дня І.Надь разом із членами свого уряду сховався в югославському посольстві. Попереду були переговори між Угорщиною та Югославією під контролем СРСР про видачу І.Надя та його соратників, які

тривали майже три неділі і завершилися 22 листопада [1, с. 28]. Югославське керівництво погодилося випустити І.Надю та його прибічників за межі югославського посольства після того, як угорське керівництво дало зобов'язання не застосовувати проти них каральних заходів. Проте після виходу за межі югославського посольства І.Надя разом із його прибічниками було заарештовано та вивезено в Румунію. Радянське керівництво вирішило влаштувати процес, який коштував життя І.Надю та багатьом його соратникам.

Проведенню військової операції радянськими військами проти суверенної нейтральної держави сприяла міжнародна обстановка: Суецька криза відволікала увагу провідних держав світу від подій в Угорщині. За умов позиції невтручання провідних держав світу і кількісної та якісної переваги радянських військових підрозділів над повстанськими загонами Угорська революція 1956 р. завершилася поразкою національно-визвольних сил.

Незважаючи на поразку, Угорська революція 1956 р. стала важливою віхою в історії не лише Угорщини, а й країн соціалістичного табору. Угорська революція стала апогеєм системної кризи тоталітарного режиму в Угорщині в 1949–1956 рр. і була першим проявом кризи тоталітарних режимів у Східній Європі, яка невдовзі мала призвести до розвалу всього комуністичного блоку. Революція в Угорщині в жовтні–листопаді 1956 р. яскраво підтвердила американську концепцію про історичну обумовленість "звільнення" Східної Європи від комуністичного тоталітаризму і вплинула на хід світової історії.

Література

1. Гибианский Л. Н. С. Хрущов, Й. Броз Тито и венгерский кризис 1956 г. // Новая и новейшая история. – М., 1999. – №1. – С. 10–29.
2. Пушкаш А. И. Двенадцать дней осени 1956 г. (23 октября – 4 ноября) // Венгрия 1956 г.: Очерки истории кризиса. – М.: Наука, 1993. – С. 75–108.
3. Советский Союз и венгерский кризис 1956 г.: Документы / Редколлегия Т. М. Исламов, И. Вида и др. – М.: Российская политическая энциклопедия, 1998. – 863 с.
4. A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23. – november 9. Szerk.: Kenedi J. – Bp.: Századvég Kiadó és Nyilvánosság Klub. 1989. – 507 o.
5. Hajdu T. 1956 nemzetközi háttere // Társadalmi Szemle. 1989. 8/9. sz. – 36–47 o.
6. Magyar Krónika. 1956 sajtója. Október 23. – november 4. Válogatás. – Bp.: Kolonel Lap- és Könyvkiadó Kft., 1989. – 509 o.

7. Molnár M. Egy vereség diadala. A forradalom története. – Bp.: Oktatókutató Intézet, 1991. – 276 o.

8. Ómolnar M. Tizenkét nap, amely... 1956. Október 23 – november 4. Események, emlékek, dokumentumok. – Bp.: Szabad Tér Kiadó, 1989. – 563 o.

П.П.Гай-Нижник

Остання з Гетьманського Роду – Олена Отт-Скоропадська

2009 року Олена Отт-Скоропадська – остання дочка Гетьмана всієї України Павла Скоропадського – відзначить знаменну дату – своє 90-річчя. Кожного року, починаючи із 1992-го, вона із своїм чоловіком Людвігом Оттом відвідує Україну. За цей час швейцарське подружжя познайомилося з багатьма вітчизняними науковцями, представниками інтелігенції та простими громадянами нашої країни. З кожним роком пані Гетьманівна все більше і більше пізнавала свою не знану раніше, Батьківщину, народ, з яким вона пов'язана спільним походженням, чуттям єдиної родини та історією. Разом з тим широкі кола громадськості та науковців знають лише поверхово (а то й зовсім не знають) історію життя цієї цікавої симпатичної розумної жінки, останньої представниці гетьманського роду Скоропадських. Частково про сторінки життя О.Отт-Скоропадської українці можуть дізнатися з її згадок про своє дитинство, написаних в березні 1985 р. і вміщених до книги спогадів її батька [1] та з автобіографічних нотаток, виданих 2004 р. [2]. Перші ж враження від України та її людей Гетьманівна змалювала ще 10 років тому у своїй книзі-щоденнику [3].

Свою публікацією ми прагнемо доповнити вже відомі факти життєвого шляху останньої з роду Скоропадських та доньки останнього Гетьмана Української держави 1918 р., розповісти про надзвичайно цікаву, сповнену особистих трагедій і радостей, нелегку, але щасливу долю цієї пані, з першого ж погляду, у більш невимушеній, неофіційній формі. Всі епізоди життя гетьманської дочки, що викладені у цій статті, взяті з окремих розповідей їх авторів самою Гетьманівною Оленою і ласкаво дозволені її Світлістю для оприлюднення.

29 квітня 1918 р. П.Скоропадський унаслідок організованого ним державного перевороту усунув від влади соціалістичну Центральну Раду і став Гетьманом усієї України з тимчасовими диктаторськими повноважен-